

En vetenskapsman tar bladet från munnen

En reflekterande och problematiserande presentation av Steven Pinkers bok *Ett oskrivet blad*

LENNART RAMBERG

Inledning

Steven Pinker är professor i kognitiv psykologi vid Harvard-universitetet i USA och mycket erkänd inom området hjärnans evolution och språket (se t ex Gazzaniga et al, 1998, 2000). Pinker har skrivit böcker såsom *The Language Instinct* och *How the Mind works* (ej översatta¹). Men låt oss börja med att gå tillbaka i tiden!

Ett anslag

Det är spännande att följa hur vetenskapsmannen-filosofen René Descartes (1641, citerad i *Ett oskrivet blad*²) i sina *Betraktelser* söker förena sin djupt intuitiva helhetsupplevelse av (sitt inre) själv med de vetenskapliga kunskaper han erövat. Han tycker sig ha löst det formella problemet när han kommer fram till att allmänsinnet sitter på samma plats i hjärnan som själen. Men Descartes slåss sannolikt ännu med den existentiella frågan hur han inom sig på ett organiskt (icke falskt) sätt skall kunna integrera sina kunskaper om världen med

sitt (Daniel Sterns epigenetiska preverbala) *Själv*. Steven Pinker skulle troligen säga ”sin intuitiva form av biolog”, sin naturhistoria (s 235).

I en annan brytningstid, då industrialismen tar över västvärlden, västvärlden resten av världen, och vetenskapen är på väg att ta över religionen som både mytologi och utopi, sitter en annan man, Sigmund Freud³, och bearbetar relationen till sin döde far, samtidigt som han rasar över en sprucken karriär inom en av den tidens spetsvetenskaper, neurologin. Under denna plågsamma tid av självanalys inser han plötsligt att han gjort ”århundradets upptäckt”. En upptäckt som senare skulle resultera i boken *Drömtydning* och psykoanalysens födelse. Vi kommer alltid att påverkas/styras av de omedvetna krafter som springer ur vårt djuriska ursprung och de omedvetna konflikter dessa ger upphov till under vår uppväxt, menar han.

Men med tillräcklig kunskap och respekt för detta faktum kan vi med ledning av vårt sakliga och rationella förnuft, likt ryttaren som rider hästen, bemästra vårt Omedvetna enligt tesen: där Detet var skall Jaget varda. En slutsats inte helt olik Descartes. Senare, efter att ha levt med

världskrig och judeförföljelser nära inpå livet tänker Freud desillusionerat: att leva ett möjligen fruktbart liv i värdighet.

Förutom Freuds människokunskap är det sannolikt den senare erfarenheten av och attityden inför den mänskliga naturen som Pinker (s 57) har i åtanke, då han hellre hör till den psykoanalytiska traditionen än till (enkel) behaviorism, social konstruktivism och rent kognitiv konnektionism (se vidare nedan).

I Jean Paul Sartres bok *Äcklet*, möter vi en person som inte lyckas förena sitt intuitiva själv (term jag använder i fortsättningen) med det passiva *rentier*-liv han lever och därför går under. Intervjuad i äldre år av sin livsledsagarinna Simone de Beauvoir säger Sartre, att han själv sökt och i stort sett lyckats, att förneka sin upplevelse av kroppen i dess mottagande form samt, vill jag minnas, att han menade att tanke och kropp (liksom) kunde leva åtskilda liv inom honom. Han kan inte minnas att han drömt sedan han fyllt 30 år och har helt riktat in sig på att ständigt vara aktiv i riktning ut mot världen. Hans filosofiska skrifter är samtliga skrivna under amfetaminpåverkan och han kunde då uppleva sig som hel och genomlyst av tänkandet. Tänkandet blev kropp. Kanske en upplevelse Freud kunde ha känt igen, när han någon gång tog kokain under sitt arbete att forma psykoanalysens ”första, topografiska” teori. För Sartre stod *Viljan*, den aktiva aspekten av autonomin över det inkännande kroppsliga varat. Det var ett avgörande skäl till varför psykoanalytikern Erich Fromm var kritisk mot hans typ av existensialism, eftersom han ansåg att den mer utgick från tänkandet än från varat⁴.

Hur vårt genetiskt bestämda och kroppsligt förankrade intuitiva själv helt skall kunna förenas med vår bild och förståelse av världen är en svår, och för den kritiskt tänkande moderna människan omöjlig uppgift, hävdar Pinker (s 240). Vi måste därför skapa oss en för vår moderna kultur ”kompatibel” världsbild utifrån i

vid bemärkelse rationellt fattade beslut i viktiga frågor, eftersom den medfödda intuitiva livshållningen och världsbilden inte längre håller streck. Och den måste läras ut i skolan för att barnet skall kunna klara sig som vuxen i vårt samhälle.

Vi möter regelbundet i vår praktik som terapeuter och psykoanalytiker personer som inte upplever sig vara kroppsligt eller psykiskt riktigt förankrade i sitt liv eller som huvudsakligen har symptom i form av meningslöshet och diffus ångest. Vi söker då antingen arbeta med fokus på problem i relation till omgivningen eller med fokus på det vi benämmer den inre världen. I båda fallen arbetar vi med att stödja en konstruktiv utveckling av patientens olika dimensioner av självupplevelser, hans relationer och sociala nätverk och den världsbild han lever efter.

Det är emellertid en ”skolning” av ett helt annat slag och med andra metoder än den Pinker talar om (men heller inte uttalat talar emot, även om han antyder, att mycket ansträngning är bortkastad och sannolikt också att terapi ibland är kontraproduktivt).

En bok om moral och ”sakernas tillstånd” utifrån en tragisk vision om människan

Ett oskrivet blad är Pinkers senaste bok. Den är avsedd att fungera som en murbräcka som skall få det (amerikanska) humanistiska forskar-etablissemangets – i boken benämnd de radikala – intellektuella boning att rasa samman genom att visa hur sönderrostade dess grundbultar är. Samtidigt vill Pinker dra undan grunden för den religiösa fundamentalistiska högerens argumentation. Han gör det med användning av data från de senare decenniernas forskning inom det kognitiva och neurovetenskapliga fältet. Bokens emfas vilar dock på evolutionspsykologin och dess ursprung, sociobiologin.

För mig är föreliggande bok främst en moralisk essä som springer ur författarens, i det här sammanhanget den praktiske filosofens, samlade erfarenhet från sin forskning, sin beläsenhet i humaniora och sin allmänna livserfarenhet i övrigt. Han söker beskriva hur, enligt hans mening, vissa hävdvunna dogmer lett fram till ett "sakernas tillstånd" inom "de radikala kretsarna" och den humanistiska forskningvärlden i USA. Han skriver utifrån den tragiska visionen om människan, enligt vilken hon är deterministiskt bunden till att leva sitt liv fyllt av visserligen i konstruktiv mening lösbara men i huvudsak olösliga konflikter, så vitt inte samhället träder in och tyglar en del av dess yttringar.

De underliggande doktrinerna

I boken presenteras tre doktriner, som Pinker menar styrt tänkandet om människans väsen inom de dominerande humanvetenskaperna under förra århundradet och därmed också utgjort ett underlag, eller alibi, för olika politiska beslut.

Pinker menar att dessa doktriner ligger till grund för, eller har åtminstone starkt påverkat, det han kallar den marxistiskt inspirerade vänstern och den genderstyrda radikala feministrörelsen, som i sin tur haft och har ett starkt grepp om de tongivande intellektuella och den humanistiskt orienterade samhällsforskningen i USA.

Jag föreställer mig att dessa åsikter är väl företrädna bland intellektuella och inom terapikretsar i vårt land, men jag tvivlar att rörelsen, *i vilket fall som den beskrivs i den här boken*, är lika *reellt* inflytelserik inom forskningsvärlden i Sverige som den beskrivs vara i USA.

Doktrinerna har sin utgångspunkt i det filosofiska tänkande som uppstod på 1600-talet och kom att fungera som ställningstaganden i den nya situation som uppstått i Europa till följd av naturvetenskapliga landvinningar, upptäckter av

kontinenter med åtföljande koloniseringar. Detta ledde i sin tur till en gryende förändring i maktbalansen mellan katolska kyrkan och den kvarvarande feodala strukturen å ena sidan och protestantism, framväxande kapitalism med en icke bördgrundad överklass och en i förhållande till dessa relativt fristående borgarklass å den andra. Den senare hade behov av att, med hjälp av de nya synsätten, rättfärdiga sin existens och att vederlägga de tidigare dogmer som indirekt stödde det äldre feodala synsättet. Även om Pinker inte skriver ut detta så tydligt, visar han här liksom på andra håll i boken att vetenskapen används i politiskt syfte. Och, tänker jag, att han också implicit menar, att vetenskapsrådets upptäckter och synsätt i viss mån förändras utifrån den rådande tidsandan, som vid hans resonemang nedan. Ett (marxistiskt³) dialektiskt materialistiskt synsätt som, liksom många av psykoanalysens grundtankar, upptagits i det kollektiva medvetandet varför källan är glömd.

1. Den första doktrinen: *Vi föds till livet som ett oskrivet blad (tabula rasa)*. Locke, som lade grunden till den filosofiska empirismen, talar om medvetandet som ett oskrivet blad (härav bokens titel) varpå individens unika livserfarenheter gradvis skrivs in. (Vi, liksom också författaren gissar jag, tänker att medvetandet i detta sammanhang motsvarar det vi allmänt menar med självet.)

2. *Ursprungligen var vi, och är ännu, ädla vildar*. I naturtillståndet är vi osjälviska, fredsälskande och okomplicerade varelser. Det är en föreställning som kommer från Dryden men som oftast tillskrivs Rousseau. Den ställdes som motsats till Hobbes tes om vårt absoluta behov av en Leviathan, en oinskränkt härskare, som skulle styra över oss. Om människorna nämligen (över-)lämnades till sig själva skulle, menade han, ett allas krig mot alla uppstå, varvid allt ordnat samarbete

dem emellan skulle omintetgöras. Den ädle vilden ”innehåller ingen ondskas” och behöver följaktligen ingen härskare.

3. *Själen är ”spöket i maskinen”* har en filosof från förra seklet, Ryle, kallat slutsatsen av Descartes filosofiska betraktelser, i vilka denne resonerar sig fram till, sin på intuition redan tidigare grundade övertygelse att människans själ, eller medvetande, helt och hållet är skild från kroppen. Ryles fyndiga term visar på absurditeten i en sådan tankegång i vår tid: Att något övernaturligt skulle styra något så onaturligt som en människo-maskin!

Utopisk ideologi, totalitarism och industriellt utförda sociala experiment i massiv skala

Den humanistiska forskningen i USA under förra århundradet och framgent påverkades av de nämnda filosoferna från 1600-talet och av liberalt frihetliga tankegångar från 1800-talet. Den påverkades givetvis också starkt av de katastrofer och lidanden som demokratiskt valda regeringar inom västvärlden och den ursprungliga diktaturen Sovjetunionen själv medvetet organiserade bland annat med hjälp av skrupelfri användning och förvrängning av den tidens vetenskap (s 156-174). Pinker nämner Spencers tankegångar – ett missförstånd av Darwins teori – enligt vilka ett stöd till de svaga i en kultur bara försvagade kulturen i kampen för dess överlevnad och utveckling. Defekta anlag skulle då föras vidare och så på sikt tunna ut och fördärva kulturens livskraft.

Synsätt av sådant slag ledde som bekant till en på (pseudo-)vetenskaplig grund utvecklad eugenetisk syn som ledde till sterilisering och avlivning av människor med defekter av olika slag. Man talade om ”lägre” raser. Nazisternas försök att utrota alla judar och zigenare i Europa är det mest uppenbart förfärande uttryck för ett försök

till rasrenhet (helt rasnäsigt är ju svårt att bli i vår värld och godtycket blev ju stort!), och löper därför risken att dölja den eugenetiska praktik som pågick i en stor del av västvärlden och som faktiskt hade stöd även bland intellektuella.

Aldrig mer! gav upphov till ett nytt utopiskt tänkande

Allt detta gjorde förställigt nog, menar Pinker, att forskningsvärlden blev rädd för att använda sig av genetiskt tänkande. Det finns inget samband mellan (medfödda) instinkter och beteenden menade socialpsykologin. Doktrinen om det oskrivna bladet och den ädle vilden fick styra forskningen, menar han och exemplifierar med antropologen Margaret Meads forskning, som tycktes visa att primitiva samhällen var mindre våldsamma och grymma än många senare samhällen, som vårt eget. Människosyn och uppfostran var utslagsgivande. I Sverige kan vi tänka på hur O'Neills bok *Summerhill* inspirerade Gustav Jonsson och andra till de pedagogiska idéer som kom att präglade Barnbyn Skå och en del annan pedagogisk förnyelse efter andra världskriget. Meads forskning har sedermera fått korrigeras på olika punkter (s 73-74); (en kritik som i många aspekter senare falsifierats⁶). Han refererar i stället data som visar att procentuellt sett var risken större att dö av krig och våldsutövning ju primitivare och tidigare kulturen var.

Behaviorismen med förgrundsfigurer som Watson och Skinner arbetade utifrån doktrinen om det oskrivna bladet. De menade att människans beteende, även ett komplext sådant, kunde ombetingas. Om man började tidigt nog kunde man till exempel enligt Watson (s 35-36) ”skräddarsy” en framtida yrkeskarriär som läkare eller advokat.

Pinker anser att associationspsykologin har likheter med ett sådant synsätt. Denna har i sin

tur inspirerat till försök att med hjälp av datorsimulering i form av olika neurala nätverk utarbeta modeller om hur hjärnan kan tänkas fungera, så kallad konnektionism – en kognitiv metateori (Rumelhart, 1989). Man tänker sig då att ett stort antal funktionellt sammanlänkade neuron arbetar tillsammans i ett nätverk och att flera sådana arbetar parallellt men delvis isolerade från varandra, så kallad parallell distributed processing i hjärnbarken (gäller de enklaste modellerna). I den processen uppstår (emergent) ett Mind med ett medvetande som i sin tur ger upphov till, eller medvetandegör, det mänskliga tänkandet.

Han tar, vad jag förstår, avstånd från konnektionismen, eftersom den inte utgår från individens biologiska predisposition. Han kan dock tänka sig en konnektionistisk teori om den knyts till några specialiserade undersystem, och jag antar då att han tänker sig de olika kärnor och strukturer som är belägna nedanför hjärnbarken, vilka styr motiv och emotioner; de som ger upphov till den nedan beskrivna intuitiva psykologin från urmänniskan.

En förenklad historieskrivning

Psykoanalytikern och forskaren på subliminal psykologi Howard Shevrin avfärdar också konnektionismen. Den utgör inte en helgjuten teori. Den är mer som en samling självrefererande formuleringar som i sig kan vara av värde, menar han, men den måste luta sig mot en teori.⁷

Vad gäller social konstruktivism och behaviorism tror jag Pinker förvanskar historien för sitt syfte. Åtminstone gör han det lätt för sig när han enbart tar upp de mest polariserade exemplen. Läsaren tvingas in i en förenklad antingen-ellerposition. Han nämner till exempel inte George Herbert Meads (1995) arbeten från 1930-talet och framåt. Denne man tog upp den ”medfödda biologin” (s 149, 140–144) och var positivt inställd till behaviorismen men kritiserade Watson för hans

ytlighet. G H Mead, som benämns socialbehaviorist, var viktig för den psykologi och psykoterapi som utvecklades i USA. Harry Stack Sullivan, grundaren av interpersonell psykoterapi och psykiatri, utgick bland annat från hans tänkande. Mötet mellan denna tradition och psykoanalysen kan med viss rätt sägas ha gett upphov till självpsykologin⁸ och till den intersubjektiva traditionen inom psykoanalys och psykoterapi i USA.

Gerald Edelman (1987, 2000) har utformat imponerande artificiella modeller, benämnda Darwin I och framåt, där ett datoriserat nätverk får simulera hjärnbarkens typ av verksamhet. De underliggande hjärncentra som ger upphov till drift och emotioner, simuleras i form av en ”givar” som sänder fasta värden till datorn. Jag antar, att i mer avancerade modeller påverkas dessa värden i sin tur av de löpande ”resultaten” som nätverket åstadkommer. På detta sätt skulle vi kunna se hur olika emotioner och motivkrafter (= de verkliga värdena. Hjärnbarken i sig ombesörjer ju bara kognition) påverkas på ett återkopplande sätt. Märkligt att Pinker inte refererar till honom, vars första populärvetenskapliga bok kom ut redan 1987! Han har ju dessutom 1992 skrivit ytterligare en populärvetenskaplig bok där han i ett längre efterord, *Mind without Biology*, tar upp den rena kognitionens absurditet om den appliceras på människolivet.

Seriös forskning måste sluta förneka människans medfödda natur

Pinker visar på de nya rön som framkommit under de sista decennierna och som gör de nämnda doktrinerna förlegade.

Han tänker då på kognitionsforskningen i dess vida mening, som kan visa på hur den psykiska världen kan beskrivas i termer av informationsöverföring, komplexa beräkningar och återkopplingsprocesser (typ dynamisk systemteori); vidare

att medfödda strukturer existerar utifrån vilka medvetandet (liksom andra mänskliga egenskaper) utvecklas. Den visar vidare att det behövs bara en begränsad mängd program för att utveckla en oändlig mängd beteenden; dessutom att det finns universella mekanismer som ligger bakom sinsemellan olikartade kulturer.

Pinker tänker också på hur neurovetenskapen med dess nya möjligheter att undersöka hur hjärnan fungerar *in vivo* (i levande livet) och detta inom loppet av hundradels sekunder.

Evolutionpsykologin och beteendegenetiken är emellertid de vetenskaper han mest lyfter fram i boken.

Han beskriver hur tidigare företrädare för sociobiologi och evolutionpsykologi på oskälig grund har kritiserats och attackerats⁹. Man har pådyvlat dem fascistiska åsikter etc och de har fått utstå personliga hot och trakasserier samt på grund av den protest de har väckt bland lärare och elever på universitet, har de ibland inte ens tillåtits att hålla redan inlagda föreläsningar.

Om det genetiska arvets betydelse

Här och under ytterligare några rubriker följer några nedslag i texten som jag tycker är intressanta att lyfta fram:

Människans genuppsättning är numera kartlagt. Det innehåller 34.000 gener. Inte en stor skillnad jämfört med rundmaskens 18.000 kan man tycka. Och den som bara har ett 500-tal neuron! Men det är inte så att en gen ger upphov till ett slags beteende. Snarare är det så att flera gener i kombination med varandra i den aktuella relationen till omgivningen ger upphov till en aktivitet i hjärnan, som i sin tur ger upphov till olika skendend. Med detta i åtanke blir skillnaden mellan rundmasken och oss större: Vi har då teoretiskt (34.000-18.000 = 16.000) 2 (upphöjt till) 16.000 fler kombinationsmöjligheter än denna, det vill

säga hart när oändligt många fler kombinationsmöjligheter.

Hjärnan har en genetiskt förprogrammerad struktur som gör den lämplig att representera kroppen och att organisera intryck utifrån. I andra sammanhang säger han att psykiska och intellektuella förmågor är beroende, men inte bestämda, av genetiska dispositioner. Således föreligger inte en allmän plasticitet i hjärnan för inläring, i meningen att allt kan uppnås förutsatt att "rätta" relationer upprättas till omgivningen (inte direkt något nytt, men ändå).

Hur psyket kommer att fungera är således i hög grad bestämt genetiskt. Vi är inte oskrivna blad.

Gener är inte allt

Nedan följer mina kritiska synpunkter: Under den tid som gått sedan människan och chimpansen (mer än 99 procent av dess aktiva gener är lika våra) "gick skilda vägar" har dock våra gener genomgått ca 50–100.000 nya mutationer som varit adaptiva för oss (evolutionsbiologen Hans Ellegren, *Forskning och Framsteg* 4/2004).

Pinker gör heller inga kopplingar till molekylärbioologisk forskning vilket han kritiserats för (Lagerkrantz, som ovan), exempelvis i vilka sammanhang aktiveras en gen och när inte. Så visades till exempel nyligen på TVs *Kunskapskanal* att om en gens aktivitet slogs på eller av, beroende på om personen svält eller ej under en period, kunde den på svält inställda genens position ärvas till nästa generation och så vidare, med en högre risk för diabetes som följd. I det exemplet gäller ju inte Darwin utan Lamarck!

Pinker för ju fram tesen att, förutom kognitionen, utvecklades vi i stort sätt färdigt under vår tid på savannen. I den nämnda korta artikeln av Ellegren beskriver han, att den delen av vår genetiska struktur som funnits längst förändrats minst, medan den senast anlagda förefaller att ha lättare

att bilda nya gener eller att göra mutationer inom dem. Filosofen Susanne Langer talar också om att naturen verkar ägna det som utvecklats sist mest uppmärksamhet för sin skaparlusta. Langer anlägger samma princip för vår psykiska utveckling och för det mänskliga tänkandet.

(Den mänskliga) Kulturen utgör en nisch i Darwins mening, om än en virtuell sådan

Psykobiologen Jaak Panksepp (1998) har visat att andra däggdjur i princip har samma grundläggande emotioner och drifter som Pinkers intuitiva urmänniska (mitt uttryck).

Pinker menar att man talar om hjärnan som plastisk (s 102–120), och många tycks tro att den skulle vara som någon slags modellera som den omgivande miljön kan omforma. Han visar sedan att hjärnan på många sätt är väl genetiskt förprogrammerad för sin framtida funktion – ett i sig mycket intressant avsnitt i boken. I samma anda viftar han dock bort mycket seriösa forskares verk, såsom Terrence Deacons bok *The Symbolic Species* (1997), som enbart omnämns i en fotnot (s 449), under beteckningen ”en av många stridskrifter ... som) ... förkunnar att hjärnans stora plasticitet är ett bevis för att medfödda strukturer inte kan spela någon större roll (s 102).” Ett helt felaktigt och faktiskt makalöst påstående om denna bok .

Deacon, som är en forskare inom neurovetenskap och evolutionär antropologi skriver i denna (s 409) att arten *Homo Erectus* som uppkom för mer än 1,5 miljoner år sedan var köttätande, och utifrån resonemang som förs i boken, därför rimligen jagade i grupp, något som sannolikt krävde ett snabbt och effektivt samarbete. Hon bildade av samma skäl också beständiga par. Detta bör ha krävt någon form av utvecklad kommunikation och empati (i form av *communing*), tänker jag.

Homo Sapiens som art är c:a 200.000 år gammal. Hon hade troligen en hjärnanatomi som var lämpad för tal. De första fynden (av halsband av snäckor i Israel i år) som antyder symboliseringsförmåga är 100.000 år gamla¹⁰ och det finns säkra fynd i form av grottmålningar utförda för 40.000 år sedan.

Extremt primitivt tal fanns således för kanske nästan 200.000 år sedan och vi kunde börja med jordbruk för 10.000 år sedan, vilket i sin tur ledde till fasta bosättningar och allt större kulturbildningar med ytterligare utveckling av tal och kognition. Mer om Deacons bok följer senare.

I vår tid, när vi får så goda dietresultat med GI-metoder och stenåldersbantning, är det lätt att anamma tanken att vi alla i grunden är savannmänniskor, med en genetisk uppsättning som kanske är upp till en miljon år gammal, och att inte mycket hänt med den mänskliga naturen sedan dess. Pinkers tes måste vara riktig, tycker vi. Men vi glömmer då att *vi sedan länge lever i kultursambällen och att de i sig fungerar som nischer för människans natur att utvecklas i*, bara att den naturen förmedlas av levande människor och inte av gener! Förändringar i relation till den nischen sker mångfalt effektivare och snabbare än en genetisk förändring, om bara några i kulturen överlever och skapar nya barn. Ett analogi exempel: mesar i England förstod, att om de pickar med näbben på förslutningen av gräddflaskan får de enkelt mat (grädd). Den tidigare okända metoden spred sig sedan snabbt till andra mesar över landet som i sin tur kunde föra över den till nya mesar, och vanan kunde behållas inom meskulturen över generationer¹¹. Ett annat exempel: rhesusaporna har bara 96 procent av våra gener och är den högre art, förutom oss, som har anpassat sig till flest nischer (Ramberg ref Suomi, 2002). Till skillnad från chimpansen som knappt kan överleva längre i sina naturliga nischer, utom i fångenskap, har rhesus apor anpassat sig och överlevt på i stor sett alla platser den placerats

ut på; öknar, städer, utefter de kallaste nordslutningarna av Himalaya-massivet. De lever i så kallade trupper och bildar snabbt en kultur på en ny plats. Där kan de lära upp ungarna, som inte bara har tillgång till en komplex föräldrahierarki, utan också har väl utvecklade åldersanpassade ”dagis” där ungarna kan leka med varandra och på det sättet lära sig leva utifrån sina nya levnadsomständigheter. De har utvecklat en kultur! Gener är inte allt!

En hierarkisk reduktionist eller en fundamentalistisk darwinist?

I boken driver Pinker tesen att Darwins centrala princip om det naturliga urvalet räcker för att förklara utvecklingen. Han gör det för att förklara språket uppkomst, för empati och andra beteenden. Resonemanget bär likheter med elevens i Molières pjäs, som i en tentamen får frågan ”varför fungerar opium som det gör på människan?”. ”Jo, det beror på sömnprincipen.” svarar han och tentatorn blir nöjd (Batesons dormitive principle, 1972).

Att vetenskapligt förklara en egenskaps uppkomst på det sättet beskriver visserligen slutprodukten men inte de steg, och förklaringarna till dessa, som lett till utvecklingen. Men det ger etiketter som kan förföra en till att tro man har förstått något.

Stephen Jay Gould¹², som Pinker polemiserar mot i boken, kritiserar i en artikel innehållet i Dennets bok *Darwin's dangerous Idea*. Jag tycker att han i den beskriver hur jag tänker om den bärande evolutionstanken i boken: *Pinker verkar höra till de reduktiva fundamentalisterna inom evolutionspsykologin, i meningen att han använder en bärande förklaringsprincip för att förklara mycket komplexa fenomen.*

Pinker skriver dock själv att han inte är en reduktionist utan att han är en hierarkisk reduktionist, eftersom han söker föra samman olika kunskapsfält till en syntes

i sitt tänkande. Gould skriver sammanfattningsvis i samma artikel att evolutionspsykologin skulle bli mer fruktbar om tendensen till förenklade och därför torftiga spekulationer minskade och att den i stället skulle ägna sig åt att undersöka sina frågeställningar utifrån ett vidare perspektiv. Pinker är ju, tycker jag, enformigt induktiv och blir väldigt platt, när han så fort som han beskriver en mänsklig egenskap, postulerar att genen selekterades fram i jägarsamhället eftersom den då gav ett överlevnadsvärde.

Två klagörande och alltigenom sakligt hållna böcker om människans och hjärnans utveckling

Jag tycker att Terrence Deacon i den tidigare nämnda boken *The Symbolic Species*¹³ visar, att Chomskys tanke om en medfödd grammatik och Pinkers vidareutveckling av samma idé i boken *The Language Instinct* inte är hållbar. Den senare menar förenklad, att genom det naturliga urvalet selekterades för ca 200.000 år sedan en gen (FOXP2) fram, som i sin tur gav upphov till språket.

Deacon går en annan väg. Han använder sig av de allmänna principer som Baldwin och Waddington formulerat och är utgör komplement till Darwins grundprincip om selektion via urval.

I korthet innebär de att om en art klarar sig i en ny nisch, kommer den småningom att selektera fram de mutationer som är lämpade för just den nischen. En förändring inom en individ (fenotyp), som visar sig fungera bra, har en tendens till att efter en längre tid, det vill säga efter flera generationer, tas upp i den genetiska koden (genotyp) – således inte riktigt en Lamarck-typ av arv. Jag tänker, att det dessutom är sannolikt att nya mutationer som inte skulle uppstått i den ursprungliga nischen, kommer att uppstå i den nya.

Deacon tänker att människans utveckling från apa och *hominid* till en *homo symbolicus* inte huvud-

sakligen skedde i en fysisk nisch, utan i en virtuell. Dels utvecklade vi emotionerna (med därtill hörande specifika mimiska uttryck, motorik och påverkan på sensoriet; Panksepp, 1998) som vi ärvt från aporna, till att bli mer sofistikerade och tydligt utpekande (indexikalt) av objekt i den yttre världen. Deacon nämner som exempel apornas specifika alarmrop för till exempel orm och rovdjur.

Dels uppstod samtidigt mutationer som tog bort en del strukturella hinder – Så ändrades exempelvis käken och tänderna som var nödvändiga för apan och hominidens överlevnad, men som stod i vägen för ett nytt sätt att använda hjärnan. Kanske vi också i kombination med de nya dispositionerna fick användning för genetiska dispositioner som tidigare trängts bort under utvecklingen, eftersom de då inte var användbara (Langer, 1967–72, Goulds *spandrels*, 1997). I vilket fall uppstod inom en gruppering hominider en rudimentär förmåga till *symbolisering*; en förmåga till att göra *inre referenser*. Användningen av en inre referent, en symbol, tillsammans med de indexikala gesterna hade ett så stort överlevnadsvärde att själva kommunikationssättet kom att utgöra en virtuell nisch i sig. På så sätt utvecklade vi en kultur, som småningom gav upphov till ord och språk parallellt med att hjärnan utvecklades. Vi kan alltså med visst fog säga att *idén formade hjärnan*.

Jag har dessutom stor respekt för filosofen Susanne Langer, som var enormt väl inläst i biologi i dess vida mening och i den tidens kognitions- och neurovetenskap. Hon var samtidigt också djupt förtrogen i humaniora, och med en långvarig erfarenhet av stringent filosofiskt arbete, väl lämpad att integrera sådan kunskap med en utvecklad känsla för balans mellan konkret beskrivning och abstraktion. Hennes första populära verk, *Filosofi i ny tonart* (1942), blev så populärt att man i Sverige inte brytt sig om hennes magnifika essä *Mind an*

essay on Feeling 1–3 (1969–72, i förkortad form, 1988) skriven 25 år senare. Den ger en utvecklingshistoria från ”inte från ax, utan från frö till limpa” utifrån ett perspektiv av Darwins, Freuds, Cassirers och Wittgensteins verk. Essän utgår från enkla organismers spontana handling och deras reaktivitet, via de enklare djurens subjektiva liv, till dem som, med oss som (temporär) ”ändstation”, fått alltmer komplexa hjärnor till sitt förfogande och som därför har utvecklat någon form av medvetande och därför kan ”upp-leva”. Hon gör det med utvecklingen av känslolivet som ledmotiv, från dess förmodat mest primitiva form till däggdjursemotioner för att så slutligen beskriva människans komplexa själsliv där kognitionen fått en framträdande plats.

Pluralistisk evolutionsteori i form av Deacon och Langer kompletterad av modern affektteori och kognitionsteori som förankrar sig i primitiva motivkrafter och emotioner får bli mitt recept att stå emot Pinkers i mitt tycke reduktionistiska synsätt.

Dessa författare ger en nerifrån och uppåt riktad teori (*down-top*) teori som, eftersom den bygger på systemteoretiska principer, också fungerar top-down. *Hos dem är det inte bara objektet, utan också subjektet, som ingår som aktiva agenter i utvecklingen.*

Om genetiskt arv och variation

1. Forskning har visat att enäggstvillingar är kusligt lika varandra i fråga om i stort sätt alla egenskaper som går att mäta, och detta oavsett om de vuxit upp med varandra eller inte (s 64, Harris, 1998, s 41–90 för hela denna underrubrik). De tänker och tycker påfallande lika och upplever ofta att de har telepatisk kontakt med varandra (Pinker har till och med talat om detta i amerikansk TV). Två sidor senare skriver han dock, apropå arvet och miljöns betydelse, att de bara är 50 procents chans att de delar en viss egenskap.

Kritiker är störda på att han inte bara beskriver telepati utan att han dessutom beskriver att de ofta har vissa exakt likadana konstiga småvanor fast de inte vuxit upp eller levt tillsammans då de konstaterades. Även om det är så, hör det inte till vetenskap, varför han inte bör tala om det, tycker de. Men tänk om dessa egenartade fynd faktiskt betyder något! Han beskriver ju långtgående likheter i hjärnans funktioner och jag kan inte låta bli att tänka, att här kan kanske anas en ytterligare, förutom individens privata medvetande, ur hjärnan uppstående emergent egenskap som dock inte är säkert vetenskapligt belagd: att enäggstvillingarnas hjärnaktivitet (av och till och oftast utanför medvetandet) kan bli till ett samverkande affektkognitivt system, trots det fysiska avståndet (Generellt se Bohm, 1980, Wackermann, 2004).

2. Syskon som vuxit upp i samma hem är som vuxna inte mer lika än syskon som skiljts åt vid födseln. Adopterade syskon är inte mer lika varandra som vuxna än vilka vuxna två personer som helst. Föräldrarna har inte den betydelse som psykoanalysen menar, utan viktigare är barnens umgänge utanför familjen såsom med kamrater och tonårsgäng (Rich Harris, s 384–394).

Det gäller dock inte om föräldrarna allvarligt brister i sitt föräldraskap, lägger han till.

Jag menar att den psykoanalytiska och psykodynamiska forskningen under de senaste 50 åren klart har visat hur viktig den kvalitativa formen av relation som modern och andra nära har till barnen, speciellt när de är mycket små. ”Den konstitutionella faktorn” som hinder för terapeutisk ”framgång” har minskat alltmer. Mer därom senare.

Dock har, enligt min mening, alltför lite fokus inom psykoanalysen lagts på relationen till syskon, och i synnerhet, till lekkamrater och kompisar (se dock t ex Sullivan om *the period of chumship* och Thomas Ziehe). Allt förs tillbaks på relationen till föräldrarna till slut. Det är till stor del en fråga om

hönan och ägget. Anknäpningssystemet till föräldrarna kommer i viss mån att bestämma vilka kompisar barnet får och hur deras relationer till dem kommer att utformas. Men barnets och ungdomens uppväxtmiljö får i analysen en tendens till att bara utgöra komplikationer till en normal uppväxt i stället för att kompisgruppen har ett inlärnings-egenvärde. Det är ju faktiskt så att barnets och tonåringens riktning hela tiden är att söka sin tillfredsställelse i relation till dem i samma ålder utanför hemmet och byn. Föräldrarna kan stödja dem i denna riktning eller hindra. Barnets förväntningsladdningar kommer hur som helst rikta sig mot dem i samma ålder och i de mötena är därför inläringen som störst.

3. Man räknar numera med att vår personlighet varierar längs fem koordinater (axlar): intro-extrovert, neurotisk-stabil, ointresserad-öppen för nya erfarenheter, vänlig-fientlig, målmedveten, samvetsgrann-ombytlig, impulsiv. Alla fem grunddragen i personligheten är åtminstone delvis ärftligt betingade – uppskattningsvis 40–50 procent av *variationen* i ett representativt urval kan hänföras till genetiska skillnader mellan individerna i fråga (s 67–68).

Viktigt att veta att 50 procent variation inte är liktydigt med att hälften av beteendena beror på generna; ett intuitivt och allvarligt tankefel en lekman lätt kan göra. Synd att inte begreppet klargjordes mer, eftersom det är en bok för lekmän!

Jag menar, att det är klarlagt, att i vilket fall den tidiga utvecklingen innebär en kvalitativ och därför unik relation till modern, inte bara en normal sådan (se t ex Siegel, 1999). Ur relationen moder-barn kan uppstå karaktärsstörningar med störningar av alla Sterns dimensioner av själv, vilka i sin tur påverkar den senare utvecklingen. Alla dessa (Sterns epigenetiska) självdimensioner kan utvecklas genomgripande genom psykoterapi med små barn, men också i många fall med vuxna. Även om bara modifieringar av psyket skulle uppnås hos vuxna,

kan dessa få avgörande följder för dem.

Emellertid är det klart, att min kunskap inom genetik och angränsade områden är alltför begränsad för att fullt ut kunna bemöta ovanstående statistik. Det överlåter jag därför till andra!

Om den sömlösa inflätningen av arv och miljö under den tidiga utvecklingen.

Hjärnans plasticitet är så stor att den kan sägas ge oss möjligheter att hantera vårt genetiska arv i meningen att vi *potentiellt* har förmågan att kunna bestämma över våra handlande.

Gerald Edelmans (1992, 2000) banbrytande arbete om hjärnans utveckling, funktion och oerhörda plasticitet samt hans hypotes om neuro-darwinism (1987) visar ju klart hur genetiskt uttryck och miljö (nature/nurture) obetingat och sömlöst är intvinnade i varandra. Enligt den senare utvecklas visserligen hjärnan efter ett visst förutbestämt mönster, men varje förändring, även den minimalaste, i den inre miljön ger upphov till nya förbindelser mellan neuronerna, som i sin tur lägger grunden för andra etc. En unik hjärna med icke förutbestämda neuronala nätverk uppstår.

Vi vet numera en del om vad större störningar under fosterlivet kan åstadkomma. Exempelvis kan säkerligen stress hos modern ge upphov till en maskulinisering av det kvinnliga och femininering av det manliga fostret, troligen under andra trimestern, analogt med motsvarande säkerställda störningar hos möss (Panksepp, 1998, s 225, 237f). Det finns tentativa resultat om vad som kan ske under livet i livmodern, där bl a tvillingfosters rörelser undersökts med ultraljud, och hur dessa rörelser, att till exempel en tvilling betar sig mer dominant än den andra, korrelerar vad gäller temperament och aggressivt beteende vid uppföljningar upp till flera års ålder (Piontelli, 1994, m fl).

Experiment med nyfödda råttor har visat att

modern måste slicka de blivande hannarna anorektalt efter födseln för att de skall utvecklas till att bli heterosexuellt aktiva ("studs"). Det är ju förstås ett genetiskt förutbestämt beteende och knappast bara "en böjelse" att slicka, men kan likväl försvåras av omständigheter i omvärlden.

Vi vet numera att barnets hjärna kräver en dialog med modern för att utvecklas. Speciellt viktig är den fysiska kontakten och ögonkontakten (Schoore 1994, 2003).

Det gäller naturligtvis inte bara att barnet får tillräckligt med stimulans, utan att *modern medverkar i att barnets hjärna utvecklas på ett unikt sätt*, även om de större anatomiska strukturerna är lika.

Det är ett allvarligt, avgörande och felaktigt påstående Pinker gör, när han säger att förälderns kvalitativa närvaro inte är av avgörande vikt för i synnerhet det lilla barnet. Det är numera klarlagt att barnet måste få medverka i en dialog med en empatisk inklämmande moderlig person och en dialog av en allt mer komplex karaktär ju äldre barnet blir. Den sker visserligen till stor del utanför det omedelbara medvetandet, men är för den delen inte automatisk och påverkas av en mängd omgivningsfaktorer. Allteftersom barnets hjärna utvecklas, och därmed dess förmåga till att relatera, ökar gradvis barnets krav på kvalitativ samvaro (Tronick, 1998), vilket i sin tur leder till ytterligare krav på barnet från moderns sida. För barnet inte en tillfredsställande dialog med både gratifikationer och besvikelser till följd av moderns tillkortakommanden, såsom hennes eventuella depression, försämras barnets förväntade förmåga att kunna mentalisera. Den normala kvalitén av viktiga grundläggande anknytningsmönster kan också allvarligt förvridas till följd av icke funktionell interaktion dem emellan. I båda fallen finns risken för att personlighetsstörningar skall utvecklas, bl a de psykopatiska störningar som nämns (s 61, 142, 274–277) samt den störning som kan beskrivas i termer av bristande uppmärksamhet, impulsivitet och hyperaktivitet (ADHD).¹⁴

De tidigare vetenskapligt grundade doktrinernas död

Sammantaget säger Pinker att Freud visade att vi inte utgör universums centrum och inte heller är skapade av Gud. Vi är, som Freud sagt, i stället djur som har utvecklat ett medvetande som visserligen inte ger oss den kontroll över oss själva vi skulle önska, men i stället ger oss en övertygande historia om varför vi gör som vi gör. Det var emellertid menar Pinker kognitionsforskningen som slutgiltigt sköt doktrinen om spöket i maskinen i sank (s 60). Vidare menar han, som jag nämnt i inledningen, att den syn på den mänskliga naturen som följt med den kognitiva revolutionen har mer gemensamt med den judiskt-kristna traditionen och med Freuds psykoanalytiska teori än med behaviorism, social konstruktivism och andra varianter på läran om det oskrivna bladet” (s 57).

Det, förutom att han menar att Freuds teori om psykiska försvar än är relevant (gissningsvis tänker han då bland annat på neurologen Ramachandrans försök, 1998), är det enda som sägs i boken om den psykoanalytiska traditionens utveckling under de senaste hundra åren.

Vackert skrivet, men i ett sammanhang som detta blir det till en utsago, som påminner mig om en föreläsare om EMDR¹⁵ från USA, som började sitt anförande med att han ibland åt lunch med sin äldre moster som var kleiniansk analytiker; således en äldre, ganska avlägsen släkting som man är välvilligt inställd till och man kan därför överse med det faktum att hon är lite passé!

Han sammanfattar förkastandet av doktrinerna sålunda. Det går inte längre att hävda att diskriminering är fel därför att vi är födda lika, att våld och förtryck är fel därför att inte människan har sådana böjelser.

Det är ett misstag att hävda att människor är ansvariga för sina handlingar bara för att orsakerna bakom dessa handlingar är outgrundliga,

eller att våra motiv blir meningsfulla bara för att de inte går att förklara biologiskt.

I stället är det viktigt att förstå vår natur och att medvetet ta ett moraliskt ansvar utifrån denna kunskap. Det innebär att *respektera den framgångsrika, att se upp med social ingenjörskonst (fjörde århundradets utopiska experiment) och att ta till sig rättsystemets logik* (s 209).

Hur den intuitiva psykologin hos urmänniskan påverkar oss idag på gott och ont

Moderna teorier (vissa av dem psykoanalytiska, inspirerade av Lacan) har beskrivit att vi är fjättrade i språket och att det för med sig ett relativistiskt synsätt på människan eftersom språket då skulle bestämma verklighetsuppfattningen. Så, menar Pinker, är det inte alls (och gör det åter enkelt för sig. Frågan är emellertid alltför stor för att ta upp i detta sammanhang).

Det existerar en inre verklighet trots de språkbilder vi omger oss med. Den är genetiskt grundad och således en frukt av vår tidiga utveckling. Det är en intuitiv uppfattning av omvärlden, grundad på den tolkning av omvärlden som var ändamålsenlig för den savannernas värld vi då levde i. Han räknar upp olika grundförmågor (s 235) varav jag tar upp två:

1) en intuitiv form av biologi med vars hjälp vi, utifrån en kodningsprocess som omvandlats till en genetisk disposition, relaterar till omvärlden. Vi särskiljer därför utan reflektion levande från död materia och är självklart övertygade om att levande varelser bär på en inneboende essens, som ger dem egen viljekraft. Vidare att andra människor är uppfyllda av ett osynligt väsen, själen, eller medvetandet, som i sin tur innehåller tankar och begär.

2) En intuitiv känsla för ekonomiska realiteter i form av enkla utbyten.

Det intuitiva sättet att finnas till upplevs av oss som okomplicerat äkta och sant. Det till synes okomplicerade sättet att relatera till omvärlden är inte längre anpassat till vår realitet. Så är vi biologiskt predeterminerade, utifrån vår genetisk bestämda neuro-matris(-arkitektur), att kunna föreställa oss tre dimensioner, men vi får klara svårigheter att föreställa oss fyra och definitivt fem. Av samma skäl får vi svårigheter att avgöra frågor som: När övergår en obefruktad, eller befruktad, äggcell till att bli ett levande väsen, dvs när får fostret en själ. Det går inte att ge en intuitivt upplevd eller ens absolut gräns här för. Den gränsen måste medvetet och på rationella grunder beslutas av oss, eftersom inte den intuitiva gränsen längre fungerar. (Det samma gäller, till följd av den moderna teknikens utveckling i högre grad än förr, gränsen mellan liv och död.) Här måste rimligtvis valet av ställningstagande för den enskilde och för dem som utfärdar lagar, i slutändan de folkvalda politikerna, ske, utifrån vilka konsekvenser detta leder till. Och i det övervägandet gäller också att väga in den aktuella världsbilden de flesta bär inom sig.

Se min kommentar kring arv och miljö. Här närmar han sig givetvis psykoanalytiska grundtankar. Vad gäller analytisk teori finns här en mängd författare att referera till men jag nämner bara en, Peter Fonagy (2002), förutom de författare, som jag kommer att nämna. Han beskriver några enkla men viktiga övergångar från drift och affekt till utvecklad symbolisk förmåga. Se i övrigt mina slutkommentarer om boken.

Ett rättmätigt straff är en nödvändighet utifrån vår natur

Liksom vår hjärna har uppkopplingar av komplicerad art som skiljer oss från andra djur, kan

vi liksom empati också ha en moralisk inbyggd känsla (s 208–209) på en genetisk grund, vilken utvecklats till att överensstämma med de behov av sammanhållning och empati som den lilla gruppen på savannen hade, menar Pinker.

Pinker menar att tendensen till empati är genetiskt ärvd och därför naturlig. Det verifieras av till exempel Robert Emdes arbeten kring barns naturliga utveckling av moral. Mer bekymmersamt är dock hans tendens att säga att föräldrarnas inflytande på barnet inte är så centralt utan barn- och ungdomsgruppen är viktigare. Det är alldeles för lättvindigt sagt och faktiskt felaktigt eftersom utvecklingen av empati faktiskt kräver föräldrarnas kvalitativt medvetna stöd.

Pinker menar att om 3–4 procent av befolkningen är psykopater torde det innebära att än fler bär på en sådan *genetisk disposition*. Om denna böjelse (s 142) eller benägenhet (s 130) till psykopatiska beteenden inte hämmas av familjen eller samhället i övrigt, kommer sådana beteenden att uppstå. Andra menar att många av dem är psykopater från start och således opåverkbara från födseln (s 276–278)!

Pinker skriver till och med att *förmågan att själva inte inse* att man ämnar skada en annan person för egen vinning, utan tvärtom tror sig vara vänligt inställd och hjälpsam (empatisk), kan (åter utifrån induktion) ses som genetiskt betingad, eftersom det är ett drag som kan ha haft ett högt överlevnadsvärde (ett slags nedärvt förnekande med andra ord).

Här beskrivs ju beteenden både i yttre och inre bemärkelse som direkta uttryck för generna! Ofta sker detta på andra håll i småmeningar eller i allmänna abstraktioner såsom ”människors ondska”, ”människans inneboende aggressivitet” – en handling har blivit en medfödd egenskap (se Bateson 1972, om ’kriminell’ och andra abstraktioner).

Pinker menar att straffet för kriminella handlingar (inklusive dödsstraffet) är berättigat, eme-

dan avskräckningseffekten på andra gynnat framväxten (äter en genom induktion funnen genetiskt grundad egenskap) av de känslor som underblåser det starka begäret efter rättvisa. Den moderna rättsskipningen ersätter den tidigare upptrappningen till vetlös blodshämnd (s 197, 340–344).

Upprepat på ett annorlunda sätt: En viktig och bärande tanke i boken är att *vi har en inneboende intuitiv känsla för när övergrepp av något slag sker och kräver lika intuitivt att ett rättmätigt straff utkrävs*. Om inte en rättegång hålls och ett straff som tillfredsställer folkets rättmätiga behov av hämnd verkställs, minskar på sikt tilltron till staten. Känslan av samhörighet inom befolkningen minskar därvid och tunnast den ut tillräckligt mycket kommer vi att återgå till metoden blodshämnd.

Pinker tycker återigen att han får se doktrinerna om det oskrivna bladet och den ädle vilden styra, när han får läsa att våldet i storstäderna företrädesvis skall hävas genom sociala välfärdssatsningar, snarare än genom stränga straff (s 326). Man stoppade ett projekt där man, som ett led i att förbättra situationen i gettona, erbjöd ungdomar medicin, eftersom man befارade att det skulle stigmatisera dem. (Jag gissar låga doser av amfetamin eller liknande, som skrivits ut och skrivs ut i enorma mängder i USA, företrädesvis då till fattiga. (Jämför f ö med det av Läkemedelsverket tills vidare inställda försöket med läkemedlet Concerta till interner i fängelse, som det nyligen rapporterats om i dagspressen.)

Vi kan bara se på vissa action-filmer som ungdomar ofta dras till. Jag kan tänka mig att Pinker menar att detta faktum stöder hans tanke. När impulserna ligger nära behövs Lagen och Straffet för att hålla dem tillbaka. Filmerna slutar ju oftast med att skurkens skjuts ihjäl och skurken dör, varefter ordningen återställs. Vi kan också tänka oss att Pinkers sätt att tänka, kan förklara varför ekonomiska brottslingar, som orsakar enormt mycket mer skada än missbrukare som slagit el-

ler förstört för privatpersoner, alltid straffmässigt kommer förhållandevis lindrigt undan. ENRO åtalet i USA – ett redovisningsbrott som ointetgjorde en mängd människors insparade pensioner – verkar dock ha väckt sådant raseri att, efter vad jag förstått, livstidsstraff utdömdes. Att man tror sig förstå att en människa begått ett brott under inflytande av en psykisk störning, innebär inte att han fördenskull skall fräntas ansvaret för brottet, menar han sammanfattningsvis. Vi kan ju också i svensk rättsskipning se en sådan tendens under det senaste decenniet.

Behovet av en kontrollerande och straffande stat följer logiskt utifrån vår natur

Pinker förstår: Invånarna i gettona är inte genetiskt annorlunda än dem utanför. En studie visade att en grupp av männen (7 procent) stod för den större mängden (79 procent) av brotten (s 328). De var impulsiva, hade koncentrationssvårigheter och var överaktiva (=ADHD). De hade dessutom lägre intelligens än genomsnittet och var hämndlystna, lättretade, medvetet provocerande och projicerade allt. Många av dem var utan empati och var då att betrakta som psykopater.

Pinker menar dock att man inte kan gå till botten med våldet genom att bara studera våldsbenägna individer. Man måste få klart för sig att *vi av naturen är våldsbenägna, pojkar mer än flickor, kolbarn mer än tonåringar*. Frågan är inte hur aggressivitet uppstår hos barn, utan mer hur lär man dem att tygla sin aggressivitet (s 330).

Här lyfter Pinker fram Hobbes (se Marc-Wogau, 1992) som visade hur vår egoism gör att *våldets mekanismer bryter fram ur samspelet mellan rationella individer som alla ser till sitt eget bästa* (s 332). Han menar att de viktigaste *orsakerna härtill är 1) inbördes konkurrens, 2) misstro gentemot andra, som gör att förebyggande våld blir vanligt och 3) beder*, eller det

ord som yngre talar mycket om, *respekt*.

Det är dessutom känt att i strid och etniska utrensningar har många dödat med entusiasm, ibland i ett exstatiskt rus (s 335).

Han menar att USA:s statskick är uppbyggt utifrån en kunskap om människans medfödda natur, vilken kräver ömsesidiga ekonomiska kontrakt som alla kontrahenter har nytta av, det vill säga begränsade pragmatiska överenskommelser och inga utopier. Det avspeglar en uppfattning lik den tragiska visionens och inte den utopiska vänsterns. Vidare har man utifrån samma naturliga förutsättningar lagstadgat om tre olika högsta maktstrukturer, där två kan stoppa den tredje för att på det sättet kunna förhindra maktmissbruk av den senare. Man behöver inte vara patriot för att se att detta statskick varit framgångsrikt, påpekar han.

Å andra sidan kan man säga så framgångsrikt, att andra nationer inte kan eller har svårt att fungera på andra villkor än dem stormakten USA accepterar. En likartad maktbalans på överstatligt plan har (ännu) inte uppstått och FN har inte makten att fungera som Leviathan, den dödliga guden¹⁶. Han diskuterar vidare om en del socialpolitiska problem med fokus på storstadshetton och våld. Mitt intresse i denna reflekterande anmälan är dock inte att ta ställning till socialpolitiska eller politiska frågeställningar. Hans budskap är emellertid klart. Försök inte att ingripa på ett generellt övergripande sätt i samhällskroppen, det skulle bara leda till än större problem. Han framstår i kapitlet om politik helt klart som republikan när han refererar till politiska ledare och ekonomer från i synnerhet 1960–70-talets USA. Undantaget är som nämns Bush (d y) men det gäller hans ställningstaganden som utgått från den religiösa fundamentalismens doktriner, så som beslutet att inte tillåta stamcells forskning.

Om hämnd, skuld, skuld känsla och eventuell försoning

Vad gäller aggression tror jag latensbarnets och den vuxnes (ofta omedvetet) uttänkta hämndintriger dolda under socialt accepterade beteenden är långt skadligare, än när en unge med intention slår spaden i skallen på den andra! Kognition kan användas till mycket, bland annat till psykiskt och strukturell, icke fysisk våldsutövning. Jag tänker på det lilla barnet, som av några privat benämndes pirayan, och som sedermera utvecklades till en trevlig, konversabel och lyckad affärsman.

Jag tänker också att Pinker inte närmare tar upp vad det kan innebära att hämnas fysiskt, även om Lagen tagit över. Låt oss tänka att någon begår ett personligt kränkande övergrepp i någon form och att ett lokalt lagråd ger den utsatte rätten att hugga av ena fingret på honom. I en kultur skulle säkert personen göra det, åtminstone någon i offrets familj. I vår kultur skulle det vara troligare att man inte ville göra det, eftersom det troligen skulle innebära att man själv skulle göra sig ansvarig till ett överväld, som man i sitt inre fick lida av resten av sitt liv. Vi delegerar hellre straffutövningen till en opartisk instans så att vi inte behöver skada vår psykiska integritet. Blir straffet för hårt eller tydligt stympande, som i detta fall, tror jag också vi skulle kunna ta till det inom oss som ett övergrepp vi skulle få lida av i framtiden. Vi har utvecklats som empatiska varelser; för många dock inte till den grad att man inte får försvara sig i stunden med något ”mer våld än nöden kräver”. Att någon form av påföljd är nödvändig för rättsmedvetandet tycker jag är givet! Att försona sig med det som skett blir svårare för de flesta, om man inte upplever att rättvisa skipats.

Vad gäller våld och tendens till våld hos vanliga människor hänvisar jag till två böcker med något olikartat innehåll; psykoanalytikern Ludvig Igras bok *Den tunna binnan* och till Fromms *Den destruk-*

tina nutidsmänniskan. Till analysen av förledande abstrakta begrepp som ondska och aggressivitet till Gregory Bateson (1972) och en tidigare artikel jag skrivit för *Psykisk Hälsa* (4/2004).

Från lika-mot-lika till en global kapitalistisk ekonomi

På samma sätt är den för vårt intuitiva psyke rimliga lika-mot-lika-modellen för utbyte av tjänster inte relevant för prissättning inom en global marknad. Pinker menar att vi måste lära oss nödvändigheten av den senare och att acceptera den på ett lika självklart sätt som vi gör med den intuitivt rättvisa utbyteshandeln, så att vi kan leva med den och lära oss använda oss av den i stället för att bli störda därav. Innan dess måste vi lära oss att hantera den på många sätt både svårförståeliga och abstrakta verkligheten på ett övertänkt icke intuitivt sätt. Jag kan tänka mig att Pinker skulle beskriva trenden under tidigt 1970-tal, att bosätta sig på landet eller i skogen och ”livnära sig av vad naturen gav”, som en romantisk hemfallenhet åt den intuitiva biologin inom oss.

Vi måste sammanfattningsvis med politikens och utbildningens hjälp söka skapa något som kommer någorlunda nära upplevelsen av vår ursprungliga intuitiva moral i former som någorlunda hamnar inom ett kontinuum som sträcker sig mellan vår fungerande och önskade världsbild (s 250).

Betänk utifrån dessa tankegångar vilket stort mentalt arbete det innebär att göra en klassresa. Vilka värdekonflikter slipper inte den undan som redan är tryggt uppvuxen i den klassen! Hur självklart var det sannolikt för den grekiske medborgaren och demokraten att ha slavar under antiken i Grekland!

Det gäller ju uppenbart att på bästa sätt inlemma sig i den ordning man fötts till och ”gilla läget”, att ”omedvetandegöra” konflikterna som inte går att göra något åt och sedan arbeta sig

uppåt i tron på ”the American Dream”. Att lyckas innebär sannolikt i sin tur att ta över de värden som klassen ovanför en lever utifrån. Det är bara att hoppas att de liknar ens egna!

Jag tror att författaren lever sin myt utan att förstå att han är del av ett samhälle som lever utifrån sin egen tids- och platsbundna myt (se senare).

Om feminism grundad på genusteori

Feminism grundad på genusteori innebär, enligt Pinker, att kvinnor är underordnade manliga maktstrukturer och ”en könsmaktssystem, där det nyfödda barnets bisexuella läggning påtvingas en entydig manlig eller kvinnlig könsroll, den ena förutbestämd att härska, den andra att lyda¹⁷” (s 354).

Ovanstående är en form av feminism han, till skillnad mot det han kallar jämställdhetsfeminism, går emot, eftersom den förra förnekar de medfödda könsskillnader som finns och hävdar att makt är det övergripande målet för mannen. Likaledes menar han att våldtäkt ofta har sin grund i att mannen generellt sett vill ha sex mer än kvinnan och därför kan tillgripa våld. Det är inte troligt att bemäktigandet och maktutövningen i sig är det centrala i den manliga sexualiteten. I samma anda beskriver han att gruppterapi och psykodrama för att bearbeta traumatiska övergrepp i barndomen används för att visa att aggressionen egentligen är riktad mot föräldrar och samhälle (s 382).

Pinker syns inte vara insatt i djuppsykologi, snarare tar han, som här ovan, föraktfullt avstånd ifrån den: att aggressiviteten erotiseras (se t ex Chasseguet-Smirgel, 1985) är att betrakta som ett faktum i dessa sammanhang och därför nödvändigt att ha med i diskussionen om våld och sexualitet.

I diskussionen kring feminism är det viktigt att särskilja makt från kön. Liksom att aggressivitet kan erotiseras, så kan också aggressionen

omvandlas till behov av att utöva makt – en fråga om att (motivkraften till) normal hierarkisering (Ramberg, 2004) övergår till maktbegär. Så tänker faktiskt Pinker, när han talar om egoism och kompetitivitet som en grundläggande drivkraft hos människan. Det gäller både för kvinnor och för män. De förra benämns då ofta som phaliska medan männen är kraftfulla. Vi lever i en verklighet med en till denna anpassad mytologi. Levde de kvinnor som under medeltiden äntligen fick lagstadgad kvinnofrid på vissa platser med samma intuitiva föreställningar om sig själva som nu? Jag tror inte det. Inte heller tror jag det om de kvinnor och den kvinnokultur i Kina, som under århundraden eller mer hade ett hemligt språk som männen inte förstod. Vad hände med kvinnor (och män) när sexualiteten tryggt kunde användas enbart som njutning, utan risk för kvinnan att bli gravid och utan att behöva genomgå abort, om hon (eller han) inte ville ha barn just då? I vilket fall uppstod då en grund för en ny maktordning mellan könen, eftersom konflikterna kring arv och ägande kom in i ett annat sammanhang. Detta faktum och den generella utvecklingen i övrigt ger upphov till andra sätt att leva för de flesta kvinnor och ger andra myter att leva efter. Den biologiska skillnaden påverkas säkert inte genetiskt, men väl blir kulturen annorlunda och en förändring av maktbalansen inom olika områden mellan könen uppstår därigenom på ett organiskt men naturligtvis inte konfliktfritt sätt. Förhållandet mellan personlig autonomi och samhörighet mellan könen blir annorlunda.

Om den fundamentalistiska religiösa högern i USA

Boken är också riktad mot det han kallar den amerikanska högern, som han menar bygger sin politik på en kunskapsteori som är fundamentalistisk

Pinker beskriver med svidande ironi, hur den fundamentalistiska religiösa högern bygger sitt tänkande utifrån samma doktriner, som han menar styr de så kallade radikala. Det gäller även Skapelseberättelsen i sin senaste tappning: doktrinen om en överlägsen intelligens/design, som avsiktligt skapat jordens olika arter i sitt tänkande och handlande. Han visar också vilka följer detta fundamentalistiska synsätt fått när det omsatts i praktiken, såsom förbudet mot stamcells forskning. Fundamentalismen är ju, som vi vet, en betydelsefull och ofta avgörande kraft i den amerikanska politiken.

Tiden är ur led! Den intuitiva människans världsbild och den moderna tidens krav på rationellt tänkande går inte ihop, menar gissningsvis Pinker, och tycker att de är vidskepliga. Vetenskapens världsbild och den moderna världens funktionssätt är det enda som gäller för oss att rationellt länka samman!

Jag tänker att här finns ett annat problem som Pinker inte verkar förstå. Varken vetenskapen, eller för den delen psykoanalysen som sådan, kan på ett enkelt sätt ersätta människors behov av mening. Få, om ens någon kan för en längre tid liva helt utan mening. Vi som tänker oss leva i den tragiska visionen och kan se oss själva och våra anhöriga i det skarpa ljuset av den, har andra tillfällen, i drömmen om inte annat, då andra scenarier, andra meningar lyfts fram.

Människan är med sin plastiska hjärna och utvecklade affekt-kognition en tvångsmässig skapare av historier (se Gregory Batesons *Ande och Natur*, 1995). Vi kan inte komma undan, om vi inte just då befinner oss i buddhisternas tillstånd av satori.

Hur finna myter i samklang med vår tid och samtidigt förstå att vi lever våra myter utan att vi vet om det?

Jag tror de flesta i vårt land skulle skriva under på en sedvanlig beskrivning av Darwins teori om evolutionen. Men jag tror samtidigt att de flesta vill ha någon förståelse och beskrivning av en övergripande mening med livet som religionerna med sina respektive myter givit andra kulturer tidigare. En tillhörighet och mening som är större än oss själva och som ger oss en möjlighet att göra oss hemmastadda i den värld vi lever. Vi kanske helst vill föreställa oss en mer hoppgivande världsordning; inte bara för tröst, utan framförallt för viljan att utvecklas vidare! Vi behöver finna modernare myter eller omforma gamla på ett sådant sätt att de kan förena vår medfödda natur med inte bara vår utan potentiellt också andra kulturer.

En bra fungerande myt skall befinna sig så nära en själv att den knappt kan urskiljas från ens egna upplevda livsvillkor och den kultur man lever i. När man väl möter myten i ord eller bild inger den förundran. Man kan bli gripen eftersom den innehåller implicita påståenden och frågeställningar som man på ett sätt eller annat är tvungen att svara på genom sitt sätt att leva. I myten finns svaret! Jag tycker Pinker möjligen kan ha en förståelse för detta när han talar om behovet av att vi i skolan måste få lära oss saker som är nödvändiga för att kunna leva och utvecklas i vår kultur. Detta, eftersom vår medfödda psykiska utrustning gör att vi inte intuitivt väljer att göra det. Bra myter gör just detta. De ger stöd för en bra moral genom att de ställer adekvata frågor och visar på både goda och katastrofala lösningar. Men man kan inte lära ut ett sätt att leva utifrån en myt. Man inspireras av den!

Andlig och vetenskaplig utveckling måste gå någorlunda jämnt, menar Bateson (1972, s 240–248, 1998, s 121–149), och då liksom nu befinner sig vetenskapen långt framför vår andliga utveck-

ling och därför råder en farlig obalans. Pinker menar också detta och visar på de ödesdigra politiska ställningstaganden som görs ibland annat religionens namn. Men det verkar inte som han har någon respekt för behovet att med mytens – och för många därmed religionens – hjälp finna en meningsfull inordning av sitt liv mellan underkastelse och maktfullkomlig hybris inför livets villkor. Även utan religion måste vi finna en väg och en mening (se t ex Campbell, 1968).

Om boken generellt

Jag såg fram emot att läsa boken, eftersom den föregåtts av så goda ord från kunnigt folk och jag erbjöd mig att skriva om den. Jag är ju intresserad av kognitiv teori och evolutionspsykologi och ville utveckla mig mer inom området.

Mig veterligt är det bara sociobiologer som de senare decennierna vågat ta detta stora steg att både vetenskapligt förklara människans natur och därur explicit beskriva vilka samhälleliga slutsatser man bör dra av detta både på forsknings-, utbildnings- och socialpolitiskt plan samt vid utformandet av en nations statskick. Jag föreställer mig att hans försök är det mest genomförda.

Boken lyfter fram några grundläggande doktriner eller myter på synen om människans natur och hennes utveckling som många tagit för givna. Han ger en övertygande argumentation för att de inte ”i sin rena form” har något vetenskapligt stöd. Han gör det på ett sätt som ger läsaren en intressant inblick i det debattklimat som tycks råda inom hans område.

Boken förser en vidare med en mängd intressanta forskningsresultat som uppdaterar ens kunskap. En del av dem kan jag, som jag nämnt, inte rättvist bedöma.

Den ”kognitiva revolutionen” är väl nu i sin första efterdyning. Pinker visar att den har utveck-

lat fristående teorier såsom konnektionismen för att söka förklara det mänskliga psyket. Pinker söker med sin teori om den intuitiva psykologin bidra till en mer fördjupad teori om psyket och han markerar med denna ett (avlägsset) släktskap till psykodynamisk teori. Han är inte den enda: man prövar även på andra håll att komma fram till teorier som kan integrera primitiva motivkrafter och emotioner med kognitionen. För mig är hans beskrivning av vår intuitiva psykologi bokens huvudsakliga behållning. Enligt honom är denna sig lik sedan den tid då vi levde på savannen – ett menar jag både kontroversiellt och felaktigt påstående.

Det som nedan följer är av mer problematiserande karaktär och således inte ägnat att framhäva bokens förtjänster:

Jag var förberedd på en nedlåtande syn på psykodynamik eller på dess totala frånvaro. Och i den här boken är det mest det senare. En rejäl skepsis på att större förändringar kan uppnås genom psykoterapi skymtar fram emellanåt.

Boken riktar sig vad jag förstår till den bildade lekmannen, men går samtidigt i omfångsrik polemik mot vetenskapliga antagonister som vore den en del i ett vetenskapligt insiderbråk mellan specialister. Den är fylld av en massa, oftast korta citat och det blir därför svårt att kolla upp hur hans resonemang står sig i förhållande till dem han går emot. I sin polemik gentemot vänsterradikaler och förmodade utopistiska psykoterapeuter och forskare åberopar han i stort sett enbart Marx och Freud och negligerar därmed marxismens och psykoanalysens/psykodynamikens teori- och kunskapsutveckling under det senaste seklet!

Hans filosofiska underlag utgörs huvudsakligen av 1600-1700-tals filosofi. Även om modernare filosofer nämns, hade jag önskat att han hade fört ett lika genomfört resonemang utifrån några av deras grundtankar. Han har en stor allmän populärkulturkunskap, som han använder på ett betydande och ofta roande sätt. Han illustrerar sina

tankar fyndigt med sina ”serie-strips”.

Jag tycker ofta att han inte är stringent och saklig i sin framställning. Han kan föra ett på forskning underbyggt nyanserat resonemang för att senare, via betydelseglidningar och med skicklig aktivering av läsarens ”lägre instinkter”, kunna övergå till grova generaliseringar. Hans förtäckta vrede och avfärdande ironier medverkar också till att ta bort tyngden av det han vill framföra och skymmer därmed sikten för läsaren (se t ex s 102, 195).

Om det naturliga urvalet

I de fall jag har tyckt mig kunnat följa honom, och det gäller hans huvudtes om det genetiska urvalet som den bestämmande faktorn för människans utveckling, har jag pläderat för att han har fel. Han menar att vi är människor med en genuuppsättning och djuppersonlighet från tiden på savannen och den bestämmer vårt psyke och vår kognitiva förmåga. Det innebär att han gör en väl enkel induktion, utan att i boken egentligen belägga hur den förändringen gått till. Han beskriver den i stället. Det induktiva resonemanget förefaller vara relevant för kroppen, som evolutionärt faktiskt verkar äldre, än den utvecklingsspurtande hjärnan med dess (emergenta) psyke och kognition.

Det går heller inte, menar jag, att komma ifrån, att språket och meningsskapandet sker utifrån en subjektiv position, när man vill bygga en fungerande beskrivning av människans utveckling och av människan i vår tid.

Han för givetvis in mycken kunskap från sin egen vetenskapliga domän, kognitionsforskningen och evolutionen av språket. Men varför för han inte in auktoriteter på området såsom Panksepp, Deacon¹⁸ och Edelman som på ett likartat sätt som i denna bok presenterat sina tankar och som säkert diskuterats inom hans fackkretsar långt dessförinnan? Skulle det tvingat fram en

tyngre och mer fackligt resonerande bok, alltför svårsmält för att falla lekmän i smaken och skulle hans reduktionism i denna fråga blivit mer iögonfallande?

Han gör i boken ett hopp mellan den i hans mening genetiskt grundade instinktiva psykologin och det rationellt grundade omdömet, medan man inom den psykoanalytiska/psykodynamiska domänen rör sig i den komplexa och mångdimensionella kontinuiteten och diskontinuiteten däremellan. Han har inte utvecklat en teori om motivkrafter och emotioner till en organiskt integrerad affektkognitiv teori. Affektteori nämns bara på någon sida. *Hur emotioner, tidig (primärprocess) och senare utvecklad kognition (sekundärprocess) integreras med motivkrafter till en inre symbolisk värld – den som faktiskt är människans viktigaste karaktäristikum – förbigås med tystnad.* Att inte utarbeta en sådan (epigenetisk) utvecklingsbeskrivning av människans psyke/mind är en brist, eftersom avsaknaden av den länken gör att hans teori om den mänskliga naturen inte ter sig övertygande. Pinkers synsätt leder däremot till att han kan göra tvärsäkra uttalanden om föräldrarnas kvalitativt ringa betydelse, och att han – i stort sett implicit men likväl tydligt – kan hävda att psykoterapi, i vilket fall av karaktärsstörda personer, inte är till nytta.

Om moral och samhällsskick

Pinker skriver vidare att människan av naturen är egoistisk men med viss empati för de närmaste. En mer utvecklad samvaro inom familjelivet i ett mer civiliserat samhälle kan inte utveckla en mer benign människonatur, än den vi enligt honom fötts med. Vår påstådda egoism och inbyggda kompetitiva natur kan emellertid inte kompletteras med en mer utvecklad empati, vilket därför tvingar fram behovet av en Leviathan som skall styra oss på olika nivåer.

Han menar att USA:s statsskick skapades utifrån en kunskap om människans natur och att

USA därför varit så framgångsrikt: Det har ”den sämsta formen av styrelseskick, om man bortser från alla andra former som prövats”.¹⁹

Vidare skriver han, att vi måste ha ett rättssystem byggt för att tillfredsställa vårt rättmätiga begär av hämnd. Jag tror att verkligheten som den ser ut i dag i många avseenden överensstämmer med vad som beskrivs i USA i boken och på många andra områden i övrigt. Jag tror att samma tendens finns i Sverige men inte i samma utsträckning. Men jag delar inte den deterministiskt tragiska visionen i samma omfattning som författaren, och kan i viktiga avseenden därför inte instämma i hans ställningstaganden. Den här beskrivningen verkar mer överensstämma med den som, efter vad jag hört, filosofen Hegel företrädde på äldre dagar, enligt vilken just hans preussiska stat, där han var innehavare av ett högt ämbete, uppfyllde kriterierna för idealstaten.

I det här sammanhanget vill jag beskriva mig som en social konstruktivist som utgår från att personligheten uppstår från en medfödd genetiskt betingad och uppväxtberoende grund. Samt att jag försöker finna en form av perspektiv, som inte är så deterministiskt ensidigt och ovanifrån objektiviserande som Pinkers, utan mer framåtriktat, trots den uppenbara risken för att en tragisk vision i en utvidgad form verkligt kan bli verklighet i vår värld och i vår tid.

Till vem riktar sig boken

Den här boken är skriven för en amerikansk publik. Jag tror att Pinkers syfte är att ta bladet från munnen och hålla ”sitt tal till Nationen”. Han har fått nog! Han är naturligtvis medveten om att han trampar på många getingbon; fler än dem han uttalat polemiserar mot. Hans många ironiska attacker mot Bush (den tilldömda valsegern t ex) må vara väl kända, men passar säkert väl in i det liberala (för oss troligen konservativt liberala) eta-

blissemanget inom universitetsvärlden.

När jag på ett större akademiskt föredrag i USA en tid efter andra ökenkriget i Irak hörde föredragshållaren i slutet av sitt anförande säga, ”Beat Bush in the bush in the bush” (fritt översatt: ”Slå Bush på könet i ökenen”), utan att han verkade speciellt laddad eller att lyssnarna föreföll särskilt överraskade (jag frågade förstås), tror jag inte han var rädd för att några fonder till hans fakultet skulle sluta betala. *Jag tror att Pinker för den tysta liberala majoritetens talan inom universitetsvärlden och för de bildade skikten i landet i övrigt.* Kanske den salvan är nödvändig i USAs universitetesklimat, vad vet jag! Här behövs dock knappast en sådan.

För vårt land finns det, förutom de problemställningar och ställningstaganden, som jag tidigare redogjort för, ytterligare några som är aktuella i debatten och som han mer eller mindre explicit tagit ställning till: Han är skeptisk till negativ mot stora övergripande sociala välfärdssystem och andra sociala ”ingenjörslösningar” i försök att främja jämlikhet och hålla klassamhället borta. De systemen är oftast, menar han, mer ett uttryck för ett utopiskt önsketänkande än för kunskap om den mänskliga naturen. De slår därför ofta fel och riskerar i stället att utveckla passivitet och bidragsberoende.

Vidare kan en förordning om att alla skall behandlas jämlikt och därmed ha samma möjligheter att gå – det vill säga också ha rättighet att delta i – en högre utbildning, t ex på universitetet, leda till problem. Jag skulle tro att han skulle invända mot detta med, att vara jämlik är inte detsamma som att ha samma möjligheter på alla områden. Det finns olika genetiskt förbestämda begränsningar i fråga om begåvning, temperament etc.

I skolan kan en sådan ordning leda till att man inte hjälper barnen att socialisera sin naturliga drift till kompetitivitet. Det leder i sin tur, tror jag han tänker, till en nivellering mot lägre prestanda med den följd att mindre begåvade blir stressade

då de måste hänga med, och de mer begåvade blir stressade för att de måste hålla sig tillbaka. Vidare kommer kanske universitetet att börja släppa på kvalitetskrav för att alla skall kunna studera osv.

Ovanstående påståenden som Pinker gör är naturligtvis också uttryck för värderingar och man måste således väga in dem med de fakta som inte är kontroversiella.

Om risken för ”stadfästandet” av ett positivistiskt medicinskt paradigm för psykoterapi i Sverige

Varför är jag då så upptagen av denna bok, att jag lägger ner all denna tid på att skriva detta med risk att läsaren dessutom hoppar över denna anmälan (man läser ju ofta slutomdömet först!).

Den här boken ger inte stöd för någon form av psykoterapi som arbetar utefter målsättningen att förändra den inre världen, men den ger ett implicit stöd för miljö- och beteende terapeutiska metoder att hjälpa människor att påverka, i vilket fall att tygla, uttrycket av icke önskvärda böjelser till följd av vår intuitiva psykologi. Jag tror också att de kognitivt beteendeterapeutiska metoder, som kommit fram under den ”andra och tredje vägen” (Käver, 2006) av denna terapiform, skulle finna nåd i hans ögon, eftersom de söker minska icke önskvärd påverkan till följd av språket. Jag tänker på olika dysfunktionella föreställningar om en själv och omvärlden etc. De flesta av dessa metoders målsättningar ingår som naturliga del-element i en modern psykoanalys.

Det stora problemet är emellertid att Pinkers enkelspåriga – i hans mening kanske robusta (hierarkisk reduktionism) – och objektiverande – i hans mening sakliga – resonemang länkar sig så väl till ett positivistiskt medicinskt paradigm (se t ex Ramberg, 1995).

Många terapeuter ser det som klarlagt att just psykoterapi inte bör bedömas utifrån evidensba-

serad forskning utan från en kontextbaserad sådan. Enligt den senare måste både terapeut och patient engagera sig i processen på ett emotionellt plan (Wampold, 2001, s 23–28, 203–206). Vidare måste terapeutens och patientens subjektiva världsbilder och tilltro till metodiken för förändring någorlunda överensstämja med varandra för ett bra resultat. Eller om inte, måste patienten gradvis bli övertygad om metodens lämplighet för just honom.

Psykoanalytiska och psykodynamiska terapiformer arbetar utifrån mer komplexa och för terapeuten person mer involverande teorier, såsom objektrelationsteori och intersubjektivt grundade teorier, än beteendeterapi. Att arbeta utifrån den subjektiva dimensionen har emellertid i sig ingen generativ betydelse för förändring utifrån Pinkers synsätt.

Inom det medicinska etablissemang finns en skepsis mot psykodynamiska terapiformer och terapierna är ofta mer långvariga. Då de beteendekognitiva terapierna är effektiva i många fall och man bara accepterar resultat från evidensbaserad forskning på psykoterapi får de förra terapierna gradvis allt svårare att få materiellt stöd i form av ekonomiska bidrag från samhället både vad gäller utbildning och kliniskt arbete.

Medicinsk forskning och den psykofarmakologiska industrin har i sin tur likartade intressen. Jag behöver bara tänka på läkemedelsreklamen som väller in på min mottagning.

Det medicinska positivistiska paradigmat (synsättet) tar verkligen över alltmer och jag befarrar att denna bok kommer att medverka till detta.

Många är dessutom måna om ett tydligt paradigmskifte, där (affekt-)kognitiva teorier kan ersätta den psykodynamiska teorin. Det är förståeligt. Psykoanalysen har ofta varit trög att uppskatta den neurovetenskapliga och kognitiva revolutionens kunskap som en tillgång att använda i sitt tänkande och ifrågasätta delar av sin egen

teori. Man har trott sig ha haft ett evigt tolkningsföreträde. Från den kognitiva sidan har önskan om en dialog ofta varit större.

Sådana rörelser finns dock. Själv har jag varit aktiv inom neuro-psykoanalysen, en rörelse som funnits i snart tio år, samtidigt som jag sedan länge är intresserad av den utveckling av psykoanalys/psykoterapi som initierats via Emde, Stern, Beebe och andra.

Jag måste medge att jag finner bokens innehåll och skrivsätt stundtals rejält provocerande, vilket kan skymma dess förtjänster i övrigt. Det sakliga innehållet är ofta kontroversiellare än vad som framgår av texten, och i mitt tycke är många av hans slutsatser inte tillräckligt underbyggda.

(Till förlaget: Ett innehållsindex vore önskvärt för en så tjock bok, i synnerhet när man har ett författarindex.)

En fullständig litteraturlista finns på min hemsida: www.lennartramberg.praktikertjanst.se

REFERENSER

1 Jag har ej läst dem, men väl om dem i de sammanhang som refererats ovan och kritiken som refereras till i min artikel.

2 Pinker citerar (s 26) ett avsnitt ur Descartes *Betraktelser över den första filosofien* (1641/1998 s.142) I denna sista översättning finns en viss skillnad från den i boken, men som är utan betydelse i detta sammanhang. I den fortsatta texten framgår klart att Descartes tänker sig att själen sitter på en viss plats i hjärnan. Både i denna och kanske än mer i den tidigare *Arbhandling om Metoden* (1637/1953) kan man läsa om hans osäkerhet och försiktighet inför en publicering, men också hur riskfylld en sådan kunde vara för hans fysiska säkerhet. Damasio (2003) tänker att denna försiktighet troligen är tänkt som en slags Brasklapp inför en ev. framtida rättegång för kätteri. Det sker

förföljelse av kätterska vetenskapsmän i Europa vid den här tiden. Kanske är detta ett av skälen till att han valde att bege sig till drottning Kristinas hov i Sverige?!

3 För referenser om Freud, se hemsidan.

4 Mitt minne är att han sade det i ett föredrag i Holistiska Föreningen i slutet på 60-talet.

5 S 313 nere. Han refererar till Marx vid ett flertal tillfällen, bl a till Marx & Engels teser om Feuerbach, där "Hegel ställs på fötter" vill jag minnas. Jag ser dock inga senare betydelsefulla författare i den marxistiska traditionen. Liksom för psykoanalysen citeras bara upphovsmännen trots att det sprungit fram en rik tradition som utvecklat kunskapsområdet under de följande mer än hundra åren. Ett vulgärt polemiskt trick!

6 Se Val Dusek, Sociobiology sanitized: the evolutionary psychology and genic selectionism debates i *Science as Culture*. Internet.

7 Med utgångspunkt från sina genetiska anlag utvecklas hjärnan i relation till omgivningen, först i livmodern och senare utanför den, i form av olika neuronala nätverk som i sin tur på en annan logisk nivå i mind ger upphov till ett komplext system av föreställningar och motivkrafter som delvis kan bli medvetandegjorda i form av de kompromissbildningar som blir resultatet av de omedvetna inbördes konflikterna. Shevrin menar således att varje hjärna är unik och omvandlar sig hela tiden till följd av de inre och yttre stimuli den utsätts för utifrån den unika historia den har – eller på en annan logisk nivå: de biologiska förändringar som sker inom den och de erfarenheter som uppstår till följd av interaktionen med omgivningen, som i sin tur ger upphov till biologiska förändringar etc.

8 Kohut markerar dock att hans teori inte utgår från Sullivan. Här finns dock många likheter.

9 Den svenske hjärnforskaren Torsten Wiesel blev uppenbart också utsatt. Då han tillsammans med David Hubel lade fram det barnbrytande arbetet om kattens synsystem blev han, enligt Pinker, anklagad för att vara fascist (!) (s 126).

10 Paradisfåglar smycker dock sina bon och de som gör det bäst får honan!!

11 Minns ej källan, så jag får väl kalla det en anekdot! Det finns t o m data som talar för att inlärning som förändrar RNA ganska snabbt kan gå över i DNA!

12 *Evolutions: the pleasures of pluralism* (1997, finns på internet).

13 Den liksom några andra av de nämnda böckerna är lämpliga för litteraturgruppstudium, eftersom de inte

utgår från, i mitt tycke, alltför enkla teorier. Deacon, liksom den i detta sammanhang intressante Hoffmeyer (1997), utgår från en semiotisk tradition. Gregory Bateson och Susanne Langer nämns ofta inte i dessa sammanhang.

14 Attention Deficit Hyperactivity Disorder, SCA 317.4 i *PDM* s 270-271

15 *Eye Movement Desensitization and Reprocessing* (Shapiro, 1995). Det var inte hon som föreläste!

16 Den enligt Hobbes nödvändiga enväldshärskaren. Namnet taget från en krokodilliknande varelse som beskrivs i Jobs bok, kap 40-41.

17 Från Sommers (1994) *Who Stole Feminism*. N.Y. Simon & Schuster.

18 Deacon omnämns i fotnot, likaså Jaak Panksepp (oklart, då inkomplett referens och jag kan inte finna den referensen på just Panksepp). Edelman inte alls.

19 (s 310). Sade den konservativa statsmannen Churchill om demokratin och inte om USA:s statsskick, men citerat av Pinker i detta sammanhang, varför jag använt mig av citatet.

20 Se t ex *Läkartidningen* apropå Böhms och Sandells kritik av SBU:s ställningstagande för evidensbaserad forskning vid bedömning av psykoterapi.

LITTERATUR

Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books .

Bateson, G. (1995) *Ande och Natur*. Stehag. Symposion. Eng. (1979) *Mind and Nature*. New York: Bantam Books.

Bateson, G. (1998. red. Graffman). *Mönstret som förbinder*. Stockholm: Mareld.

de Beauvoir, S. (1988) *Farväl! Avsked till Sartre*. Stockholm. Schultz Förlag AB. Se sid. 305-343.

Beebe, B., Lachmann, F.M. (2002) *Infant Research and Adult Treatment. Co-constructing Interactions*. New Jersey: The Analytic Press.

Bohm, D. (1980) *Wholeness and the Implicate Order*. London. Ark Paperbacks.

Byck, R. (ed. 1974) *Cocaine Papers by Sigmund Freud*

- Campbell, J. (1959-1968) *Creative Mythology*. Vol. 4 i *Masks of God*. Vol. 1-4. New York. Viking.
- Böhm, T. & Sandell, R. (2006) Skall inskränkt vetenskapssyn styra utbudet av behandling av depression och ångest? i *Läkertidningen* 8/2006. Vol. 103.
- Chasseguet-Smirgel, J. (1985) *Creativity and Perversion*. London. Free Association Books.
- Danielsen, E. (2005) *Den okände Freud*. Lund. Studentlitteratur. Se kap. Freuds så kallade kokainepisod.
- Deacon, T.W. (1997) *The Symbolic Species. The co-evolution of language and the brain*. New York. W.W. Norton & Company.
- Descartes, R. (1637) Avhandling om Metoden (1641) *Betraktelser över den första Filosofien* (1641) I (1953) *Valda Skrifter* eller enbart den senare i pocket (1998) Stockholm: Natur & Kultur.
- Dusek, V. (?) Sociobiology sanitized: the evolutionary psychology and genic selectionism debates i *Science as Culture* (år, n:o ?) Finns på Internet.
- Edelman, G. M. (1987). *Neural Darwinism. The Theory of Neuronal Group Selection*. New York: Basic Books.
- Edelman, G. M. (1992) *Bright Air, Brilliant Fire. On the matter of mind*. New York: Basic Books.
- Edelman, G. M. & Tononi, G. (2000) *A Universe of Consciousness*. New York. Basic Books. Ellegren, H. (2004) Vad är människan? i *Forskning och Framsteg* 4/2004.
- Emde, R.N. (1987) *Development Terminable and Interminable II: Recent Psychoanalytic Theory and Therapeutic Considerations*. Vet ej när publicerad.
- Emde, R.N. (1988) Development Terminable and Interminable I i *Int. J. Psycho-Anal* 69:23-42
- Emde, R.N. & Shapiro, T. (ed. 1992) *Affect: Psychoanalytic Perspectives*. Madison. Connecticut. I.U.P.
- Fonagy, P. et al. (2002) *Affect Regulation, Mentalization and the Development of Self*. New York. Other Press.
- Frank, J.D. & Frank, J.B. (1961/1993) *Persuasion and Healing. A Comparative Study of Psychotherapy*. London. Johns Hopkins University Press.
- Freud, S (1900/1996) *Drömydning. S.Skr.II*. Stockholm. Natur och Kultur.
- Freud, S (1932) Nya Föreläsningar i (1996) *S.Skr.I*. Stockholm. Natur och Kultur. Sid 497. I sv. utgåvan översatt: "Där detet var, skall bli jag."
- Fromm, E. (?) *Den destruktiva nutidsmänniskan*. Eng. (1974) *The Anatomy of Human Aggressiveness*. London. Jonathan Cape.
- Gazzaniga, M.S. (ed) (2000) *The New Cognitive Neurosciences*. London. The MIT Press. Se sid. 1167-1178
- Gazzaniga, M.S., Ivry, R.B., Mangun, G.R. (1998) *Cognitive Neuroscience. The biology of mind*. New York. W.W. Norton & Company. Se kapitel 12: development and plasticity och kapitel 13: evolutionary perspectives.
- Gould, S.J. (1997) *Evolution: the Pleasures of Pluralism* i The Stephen Jay Gould Archive på Internet.
- Gould, S.J. & Lewontin, R. *Against Sociobiology*. Ej funnen. Troligen i New York Review of Books. Se Pinker s. 127.
- Grinberg-Zylberbaum, J. et al (1994) Human Communication and the Electrophysiological Activity of the Brain i *Subtle Energies* Vol. 3, n:o 3. pp. 25-43.
- Harris, J.R. (2001) *Myten om föräldrars makt. Varför barn blir som de blir*. Stockholm. Svenska Föreningen för Psykisk Hälsa.
- Hoffmeyer, J. (1997). *Livsstecken, Betydelsens Naturhistoria*. Stockholm. Bonnier Alba.
- Igra, L. (2001) *Den tunna binnan*. Stockholm. Natur och Kultur
- Käver, A. (2006) *KBT i utveckling. En introduktion till kognitiv beteendeterapi*. Stockholm. Natur och Kultur.
- Lagerkrantz, H. (2004) Om det moderna förnekandet av människans natur i *Forskning och Framsteg* 4/2004.
- Langer, S. (1952). *Filosofi i Nya Tonart*. Uppsala: A och W & Gebers. Eng. (1942) *Philosophy in a New Key*. NY: O U P.
- Langer S. (1967-72) *Mind: an essay on human feeling, Vol. 1-3*. London. Johns Hopkins Press.
- Marc-Wogau, K. (1992) *Filosofin genom tiderna. 1600-talet, 1700-talet*. Stockholm. Thales (Här återfinns Descartes Betraktelser, delar ur Hobbess Leviathan, Leibniz's Monadologin, Delar ur Humes En undersökning av moralens principer. Filosofer som bl.a. refereras av Pinker.
- Mead G.H. (1995) *Medvetandet Jaget och Sambället*. (Eng.) *Mind, Self And Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Lund. Argos. Sid. 46-50, 240-244
- Neill, A.S. (1960/1968) *Summerhill*. London. Penguin. Obs! Jag har tyvärr skrivit O'Neill i texten
- Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience: The Foundations*

of *Human and Animal Emotions*. Oxford: Oxford University Press.

PDM Task Force (2006) *Psychodynamic Diagnostic Manual*. Silver Spring, MD: Alliance of Psychoanalytic Organizations

Pearce, J. & Newton, S. (1963/1974) *The Conditions of Human Growth*. Secaucus, New Jersey. Citadel Press.

Pinker, S. (1994) *the Language Instinct: How the Mind Creates Language*. New York. William Morrow.

Pinker, S. (1997) *How the Mind Works*. New York. W.W. Norton.

Piontelli, A. (1992). *From Feetus to Child*. London: Tavistock clinic/Routledge.

Ramachandran, V.S. & Blakeslee, S. (1999) *Phantoms in the Brain*. London. Fourth Estate.

Ramberg, L. (1995) Introduktionsföreläsningar i Uppsala 1993 i *Tankar om det Symboliserande Självet*. *Psykodynamiskt forum* no: 1. Uppsala..Akademiska Sjukhuset.

Ramberg, L. (2002) (Utförligt) Referat och kommentarer (del 1) av etologen Stephen Suomis föredrag på Internationella neuro-psykoanalytiska konferensen i Stockholm i *Paraphyet*, 2002 sista numret för året.

Ramberg, L. (2004) Mind sett utifrån ett evolutionärt och intersubjektivt perspektiv i *Psykisk Hälsa* 4/2004.

Rumelhart, D.E. (1998) *The Architecture of Mind: A Connectionist Approach* I Posner, M.I. (1998) *Foundations of Cognitive Science*. London. The MIT Press.

Sartre, J.P. (2006) *Äcklet*. Stockholm.Bonniers. Fr (1938) La Nausée. Paris. Gallimard.

Sartre, J.P. (1987) Självporträtt vid 70 i *Självporträtt*. Göteborg. Bokförlaget Korpen. Se sid. 18.

Shevrin, H.(2004) En kommentar till Posner om konnektionism på Internationella Neuro-Psykoanalytiskonferensen i New York 2004. Han kan läsas: Shevrin H et al (1996) *Conscious and Unconscious Processes. Psychodynamic, Cognitive and Neurophysiological Convergences*. New York. The Guilford Press.

Schore, A. (1994). *Affect Regulation and the Origin of the Self*.

Schore, A.N. (2003) *Affect Regulation and the Repair of the Self*. New York. Norton. .

Shapiro, F.(1995)*Eye Movement Desensitization and Reprocessing*. New York. The Guilford Press.

Sommers (1994) *Who Stole Feminism?* New York. Simon & Schuster.

Stern, D. (1995). *Spädbarnets interpersonella värld*. Stockholm: Natur och Kultur.

Stern, D .(2005) *Ögonblickets psykologi* . Stockholm. Natur och Kultur. Eng. (2004) *The Present Moment in Psychotherapy and Everyday Life*. New York. Norton.

Sullivan, H.S. (1953) *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. N Y. W W. Norton & Co. Läs dock denna teori mer pedagogiskt i Pearce & Newton, (1974)

Turnbull, O. & Olds (ed.) tidigare Nersessian, E. Solms M. (ed.) *Neuro-Psychoanalysis. An Interdisciplinary Journal for Psychoanalysis and the Neurosciences*. f.o.m. 1999. två nummer per. (Int. Univ. Press. F.o.m. år 2002) Karnac Books, och böcker utifrån ämnen.

Wackermand, J. (2004) Dyadic Correlations between Brain Functional States: Present Facts and Future Perspectives. I *Mind and Matter*, Vol. 2(1), pp. 105-122. Se också Grinberg-Zylberbaum, J. et al.

Wampold, B.E. (2001) *The Great Psychotherapy Debate. Models, methods and Findings*. London. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Wampold refererar tankegångar från Frank & Frank.

Ziehe, T (1994) *Kulturanalysen. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm. Symposion.